
KNJIŽNA POROČILA IN OCENE BOOK REVIEWS

Tita Porenta: *Veliki ljudje slovenskega čebelarstva = The great people of Slovenian beekeeping.* Brdo pri Lukovici: Čebelarska zveza Slovenije; Radovljica: Muzeji radovljiške občine – Čebelarski muzej, 2018, 182 str.

Tita Porenta je na pobudo Čebelarske zveze Slovenije in pod okriljem Muzejev radovljiške občine, v okviru katerih danes deluje Čebelarski muzej, napisala dvojezično čebelarsko biografsko enciklopedijo *Veliki ljudje slovenskega čebelarstva*, v kateri obravnava življenja in delo 55 slovenskih čebelarjev in ene čebelarke, ki so postavili temelje slovenskemu čebelarstvu in ga s svojim vsestranskim delovanjem povzdignili v prepoznavno slovensko čebelarsko kulturo doma in v svetu.

Osnova za izbor strokovnjakov na področju slovenskega čebelarstva je bil seznam oseb, ki ga je leta 2008 sestavil prof. Janez Gregori in je objavljen v *Čebelarskem terminološkem slovarju*. Ta izbor je uredniški odbor prilagodil in dopolnil v skladu s sprejetimi osnovnimi merili, in sicer: izbrana oseba je: 1. že pokojna; 2. bila je slovenske ali tuje narodnosti, lahko je delovala na Slovenskem ali v tujini, vendar je njeno delo izjemnega pomena za slovensko čebelarstvo; 3. dosegla je ustrezno strokovno izobrazbo na področju čebelarstva; 4. opravljala je vidnejšo organizacijsko (predsednik, član upravnih odborov) ali strokovno delo (urednik osrednjih čebelarskih revij) v vsaj enem od osrednjih slovenskih čebelarskih združenj; 5. prejela je več strokovnih nagrad za svoje delo na čebelarskem področju doma in v tujini; 6. izkazala je izjemen strokovni prispevek k razvoju slovenskega čebelarstva (inovatorstvo, podjetnost, uporaba čebeljih pridelkov, objavljanje rezultatov svojega dela); 7. je svetovno prepoznavna; 8. imela je velik pomen za splošen kulturni razvoj slovenskega naroda (duhovni, izobraževalni), v katerem imata najvišje mesto slovenska narodna zavest in ohranjanje slovenskega čebelarskega strokovnega jezika.

Slovenski čebelarski strokovnjaki so delovali v različnih zgodovinskih okoliščinah, zato vsa merila ne morejo veljati za vse, vendar pa nekateri izkazujejo svojo odličnost na več področjih in so zato predstavljeni bolj obširno. Knjiga je urejena kronološko: od prvih poročevalcev o čebelah in čebelarstvu na Slovenskem

v 17. stoletju, kot sta bila npr. Janez Vajkard Valvasor in Janez Adam Geiger – pater Hipolit, ki sta napisala prva slovenska strokovna spisa o čebelarstvu, prek prve in druge t. i. zlate dobe čebelarstva od sredine 18. stoletja do prve svetovne vojne, s čebelarji kot Peter Pavel Glavar, Janez Anton Scopoli, Matej Furlan, Anton Janša, Janez Goličnik, Jurij Jonke, Peter Dajnko ter Izidor pl. Pagliaruzzi, Jožef Jerič, Luka Porenta, Janez Sumper, Fran Levstik, Emil Rožič, Filip Terč, Mihael Ambrožič, Janez Modic, Peter Pavlin, Jakob Virjent, Franjo Jeglič, Jernej Černe, Gustav Pirc, Janko Vodopivec, Josip Veberič, Josip Wester, Ivan Jurančič, Fran Serafinski Lakmayer, Frančišek Rojina, Francis Jager in Walter Schmid. Slovensko čebelarstvo med svetovnjima vojnama (1918–1945) je zaznamovalo delo Martina Humeka, Antona Žnideršiča, Henrika Peternela, Avgusta Bukovca, Donata Juga, Davorina Beraniča, Janeza Strgarja, Slavka Raiča, Petra Močnika, Julija Mayerja, Franca Kirarja, Vlada Rojca in Staneta Miheliča. V zadnjem poglavju so obravnavani čebelarji po drugi svetovni vojni: France Guna, Martin Mencej, Edvard Senegačnik, Jože Rihar, Ivan Grajš, Valentin Benedičič, Ludvik Klun, Janko Pislak, Jožef Starc, Janez Poklukar in edina ženska, predstavljena v knjigi, Jasna Kralj.

Čebelarji so v posamezna obdobja razvrščeni po vrstnem redu rojstnih letnic oz. glede na to, v katerem obdobju je nastalo njihovo najpomembnejše delo. Vsako geslo vsebuje osnovne osebne podatke, kratek življenjepis, pomembna dela na področju čebelarstva ter načine ohranjanja njihovega spomina. Nekateri so navedeni večkrat tudi v drugih geslih ali v spremnih besedilih, zato je ob njih informacija, na kateri strani o posamezni osebi lahko preberete več. Pomembna tiskana dela, literatura in pojasnila so navedeni v opombah, drugi viri in literatura pa v seznamu na koncu knjige. Kjer je bilo mogoče, geslo dopolnjuje portretna fotografija, sicer jo nadomešča naslovnica avtorjeve najpomembnejše knjige. Besedilo je v celoti prevedeno v angleščino, da je dosegljivo tudi neslovenskim bralcem.

V vsakem od v knjigi predstavljenih obdobjev so čebelarji morali delovati v drugačnih zgodovinskih okoliščinah, ki so botrovale temu, da čebelarstvo imenujemo poezija kmetijstva. Iz Slovenije izvira tudi kranjska čebela (*Apis mellifica carnica*), druga najbolj razširjena vrsta medonosne čebele na svetu. Doslej najzgodnejši slovenski zapis na temo čebele je zapisan v Trubarjevem prevodu *Svetega pisma* 1557. Dokaj nevtralne zapise o čebelah najdemo v slovarju Dalmatinovega prevoda *Svetega pisma* leta 1584. Za zgodovino slovenskega čebelarstva je Janez Vajkard Valvasor v *Slavi vojvodine Kranjske* leta 1689 prispeval zapis kranjske besede čebela kot *Zhebela*, opise čebelnjaka, čebelarjenja z roji, trgovanja z medom in uporabe medu na Kranjskem. Poročal je o velikem izvažanju medu in njegovi nizki ceni na Kranjskem ter uporabi za kuhanje priljubljene medicine. Na grafiki graščine Ig je bil prvič upodobljen čebelnjak. Podoba čebele in panja je bila uporabljena kot prisposoba tudi v grbu prve slovenske znanstvene akademije *Academia operosorum Labacensium* leta 1693, ki je z geslom »Nam in drugim« kazala na namen akademije, namreč po zgledu čebel zbirati dognanja svojih članov sebi in drugim v prid. Tudi njeni člani, imenovani apes (čebele), so

v svojih emblemi uporabili čebelo. Kapucin Janez Adam Geiger – pater Hipolit je v letih 1711–1712 napisal do zdaj najobsežnejši rokopisni slovar (trojezični latinsko-nemško-slovenski in nemško-slovensko-latinski), v katerem se najdejo prve slovensko pisane vrstice o čebelah v geslu *kunst* (umetnost), *med delati*. V njem opiše čebelji roj z matico ali kraljico in ogrebanje rojev ter pove, da čebele delajo šesterokotne celice, iz katerih se cedi med in se s kuhanjem pridobi vosek. To delo velja za najstarejši v slovenskem jeziku napisan strokovni članek (geslo) o čebelarstvu. Rokopis njegovega celotnega dela hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. Na vrhu posloplja ene od današnjih srednješolskih stavb na Vegovi ulici v Ljubljani iz leta 1874 pa še danes simbolično spodbuja mladino čebelni panj Kranjske hranilnice k zbiranju in marljivosti.

Čebelarstvo je v avstrijski monarhiji, kamor so v 18. stoletju spadale tudi slovenske dežele, veljalo za zelo pomembno gospodarsko panogo. V 70. letih sta bila izdana čebelarska patenta za Spodnjo Avstrijo in Moravsko ter za Češko, ki sta delno veljali tudi za slovenske dežele. Širjenje in napredek čebelarstva je cesarica Marija Terezija spodbujala z ustanavljanjem kmetijskih družb in čebelarskih šol. Za pospeševanje čebelarstva na celotnem območju monarhije je dunajska Nižjeavstrijska ekonomska družba leta 1768 pripravila *Predlog za izboljšanje čebelarstva v cesarsko-kraljevih dednih deželah* in nemško pisana navodila, ki pa so bila za večinoma nepismene in slovensko govoreče kmete brezpredmetna. Sredi 18. stoletja je bilo čebelarstvo na Slovenskem najbolj razvito na Koroškem in v severno-zahodnem delu Kranjske (današnja Gorenjska). Med so uporabljali kot zdravilo, za sladkanje in izdelavo medice, ki so jo prodajali po gostilnah in točilnicah. Medeno pecivo je bilo bolj poznano v okolici Škofje Loke in Selške doline. V sredini 18. stoletja so se na čelnicah panjev kranjčev pojavile zlasti na Gorenjskem poslikane panjske končnice. Najstarejša do zdaj znana poslikana panjska končnica je datirana z letnico 1758 in jo hrani Čebelarski muzej v Radovljici. Začetki društvenega organiziranja čebelarjev so prav tako na Gorenjskem. Prvo slovensko čebelarsko združenje je bila Čebelarska bratovščina (*Binnen bruderschaft, Binnenuwarthbruderschaft*), ustanovljena 14. aprila 1781 v Rodinah. Čebelarsko znanje na Slovenskem so v tistem obdobju s praktičnim delom in čebelarskimi spisi izkazovali izkušeni domači čebelarji tistega časa (Peter Pavel Glavar, Janez Anton Scopoli, Matej Furlan, Anton Janša, Janez Goličnik, Jurij Jonke in Peter Dajnko).

Žal preprosti čebelarji 18. stoletja od naših najbolj izobraženih čebelarjev niso imeli kaj dosti koristi. Pot do tedanjega kmeta sta našla le duhovnika Peter Pavel Glavar (po njem se imenuje nagrada za posebne zasluge in požrtvovalno delo na področju čebelarstva, ki jo podeljuje Čebelarska zveza Slovenije) s svojim terenskim delom in Janez Goličnik s prevodom Janševega priročnika (*Popoln nauk o čebelah*, 1775; 1792 prev. v slovenščino), medtem ko je Janša pisal knjige v nemščini, Scopoli pa v latinščini. Kljub temu uživajo danes slovenski čebelarski klasiki 18. stoletja zaradi svojih spisov in znanstvenih dognanj svetovni sloves (od leta 2018 na Janšev rojstni dan 20. maja obeležujemo svetovni dan čebel). Zlata doba slovenskega čebelarstva v 18. stoletju je zašla v krizo na prelomu 18. v 19.

stoletje, ko je v modo prišel sladkor, ki je skoraj spodrinil med. To je vplivalo na tradicionalni domači način čebelarjenja, saj se zaradi nizkih cen medu čebelariti ni več splačalo. V teh razmerah sta izšli druga v slovenskem jeziku napisana čebelarska knjiga, Dajnko *Čelarstvo* (1831), ki so jo brali na Štajerskem, in prvi čebelarski učbenik, *Kranjski čbelarčik* (1836) Jurija Jonke.

Sredi 19. stoletja je čebelarska tehnika v Evropi in Ameriki zaradi številnih inovacij doživela izjemen napredek (npr. premični satnik, satne letvice, satnice, centrifuga, matična rešetka), novosti pa so se pojavljale neodvisno na različnih koncih sveta. V drugi polovici 19. stoletja, zlasti v 50. in 60. letih, so te novitete spodbudile pojav številnih variant novih panjev s premičnim satjem tudi na Slovenskem. Največji dosežek razvoja panjev na Slovenskem je bil leta 1910 razvit panj AŽ Antona Žnideršiča, ki velja za popolnoma slovenskemu tradicionalnemu čebelarjenju prilagojen in pri nas najbolj uporabljan panj v 20. in 21. stoletju. Kriza v čebelarstvu na Slovenskem se je končala šele v drugi polovici 19. stoletja z razvojem trgovine z živimi čebelami – do takrat so prodajali le med in vosek, ki je druga pomembna značilnost tega obdobja. Trgovina s čebelami je gospodarsko okrepila podeželje, pritegnila meščanske kroge in v svetovno terminologijo uvedla pojem kranjska čebela. Trgovci so precej vložili v oglaševanje (tiskanje cenikov, katalogov, oglaševanje v časopisih, letakih). Naša čebela je leta 1879 dobila znanstveno ime *Apis mellifera carnica*, ki ji ga je dodelil nemški čebelarski strokovnjak in raziskovalec August Pollman. V drugi polovici 19. stoletja se je začelo tudi živahno društveno povezovanje slovenskih čebelarjev, ki je zahtevalo od posameznikov še druga znanja, predvsem organizacijska in uredniška. V Sloveniji je deloval tudi vrhunski apiterapevt Filip Terč, ki je oral ledino na področju uporabe čebeljega pika (mariborski zdravnik Gregor Pivec je o njem napisal monografijo: *Filip Terč, začetnik moderne apiterapije*. Maribor: Založba Pivec, 2013). Po njem od leta 2006 na njegov rojstni dan, 30. marca, tudi obeležujemo svetovni dan apiterapije. Ob koncu 19. stoletja, ko se je na Slovenskem čebelarstvo močno utrdilo kot donosna gospodarska panoga in je cvetela kupčija z velikimi roji in veliko mero satja, sta bila najpomembnejša predstavnika slovenskega čebelarstva Jakob Virjent in Peter Pavlin. Za slovensko čebelarsko zgodovino je pomemben tudi muzealec, arheolog in etnograf Walter Schmid, ker je sestavil zbirko čebelarskih izrazov, ki je izšla leta 1903 v posebni prilogi *Slovenskega čebelarja*. Zbirko je zbral iz spisov Antona Janše in drugih starejših strokovnih pisateljev, zlasti pa iz rokopisa Levstikovega *Bučelstva* (1867).

Zanimanje za čebelarstvo po prvi svetovni vojni se je izjemno povečalo, saj se je število članov v osrednjem društvu podvojilo. Leta 1919 so se vsa deželna društva združila v Čebelarsko društvo za Slovenijo. Leta 1920 je Odsek za varstvo prirode in prirodnih spomenikov pri Muzejskem društvu v Ljubljani izdal *Spomenico*, v kateri je med drugim zapisal, naj se tudi kranjska čebela varuje kot naravni spomenik. Leta 1929 je načelstvo Čebelarskega društva za Slovenijo izdalo sklep o ustanovitvi čebelarskega muzeja. Ta je bil potem ustanovljen v Radovljici šele leta 1959.

Od leta 1941 je bilo čebelarstvo v nemškem okupacijskem delu ogroženo zaradi izгона več 10.000 Slovencev. Ta usoda je doletela tudi duhovnike in

izobražence – čebelarke strokovnjake. Organizacijsko so štajerska, zasavska in posavska društva priključili avstrijski čebelarski zvezi s sedežem v Gradcu, gorenjska in koroška društva pa koroški čebelarski zvezi s sedežem v Celovcu, sicer pa so čebelarji brali novice v tedniku *Štajerski gospodar* in časopisu *Karawanken Bote*. Italijanski okupator je dovoljeval delovanje Slovenskega čebelarskega društva v Ljubljani, prav tako tudi izdajanje *Slovenskega čebelarja*. Osrednja čebelarja med okupacijo, predsednik društva Anton Žnideršič in urednik Avgust Bukovec, sta ohranjala delovanje društva. Večina drugih vidnejših čebelarjev je bila v ujetništvu, izgnana ali pa se je pridružila NOB. Po kapitulaciji Italije so Ljubljano zasedli Nemci in prepovedali izdajanje *Slovenskega čebelarja*, čeprav je Bukovcu namesto tega uspelo leta 1944 izdati *Čebelarski zbornik*.

Po drugi svetovni vojni se je zaradi obnove in industrializacije začelo postopno praznjenje podeželja, nekatera večja posestva so bila nacionalizirana, začelo se je intenzivno kmetijstvo, ki je postopoma zmanjševalo ajdova pasišča, in čebelarji so bili primorani prevažati čebele na manj razvita gorska in gozdna pasišča. Čebelarstvo je postalo bolj hobi. Socialistična družbena ureditev je po nacionalizaciji veleposestev med letoma 1950 in 1965 ustanavljala državna socialistična kmetijska posestva. Med tovrstnimi novimi čebelarskimi gospodarstvi, t. i. »ČEG-i«, so bili najbolj znani Jugoapis (1957–1959), Rog in Zavod za čebelarstvo (1960–1962) ter Agromel (1962–1964). Leta 1945 je bila ustanovljena Čebelarska zadruga za Slovenijo, ki je združila čebelarje, združene v Slovenskem čebelarskem društvu (SČD) in Železničarski čebelarski zadrugi za Slovenijo (ŽČZS). Kmalu je začela ustanavljati svoje podružnice, širiti trgovino, proizvajati panje ter skrbeti za izobraževanje, a leta 1951 je bila ukinjena, namesto nje so ustanovili Zvezo čebelarskih društev Slovenije, ki se je po nekaj organizacijskih spremembah in hudih finančnih težavah morala odpovedati gospodarski dejavnosti. Iz društvene Čebelarne v Ljubljani, kjer sta delovali trgovina in satnišnica, sta se leta 1954 osamosvojila trgovsko podjetje Medex in mizarska delavnica na Vrhniki. Ohranili so založniško dejavnost, to je izdajanje *Slovenskega čebelarja*. Danes je center raziskovalne dejavnosti za čebelarstvo na Kmetijskem inštitutu v Ljubljani.

Z osamosvojitvijo Slovenije 1991 se je sprostil mednarodni trg in tako je slovensko tržišče preplaval cenam med z raznih svetovnih trgov. Čebelarska zveza Slovenije je dobila nove naloge: zaščititi slovensko tradicijo, znanje, kranjsko sivko in naš med, kar je uspešno izvajala z močno promocijsko dejavnostjo. Ustvarili so znamko Slovenski med, poleg nje pa še dve regijski zaščitni znamki medu – Kraški in Kočevski med. Čebelarska zveza Slovenije je z vstopom Slovenije v EU leta 2004 pridobila status priznane rejske organizacije v čebelarstvu. V Sloveniji je dovoljeno čebelariti samo s kranjsko čebelo *Apis mellifera carnica*, ki je podvrsta medonosne čebele *Apis mellifera*.

Tita Porenta je v leksikonsko zasnovanem biografskem delu o slovenskih čebelarjih *Veliki ljudje slovenskega čebelarstva* zbrala in uredila vse podatke o čebelarjih in čebelarski tradiciji na Slovenskem, s čimer je poenotila in preverila vire ter izločila neverodostojne biografske podatke, ki so jih do zdaj včasih vedno znova nekritično navajali. V Celovcu je našla celo knjižno čebelarsko kuriozitet

– tudi če jo presojamo z današnjimi knjigotrškimi vatli. Leta 1907 je izšel pri Mohorjevi družbi v Celovcu prvi snopič knjige *Umni čebelar* izpod peresa Frana Lakmayerja, takratnega župnika v Št. Joštu nad Vrhniko, ki je bil natisnjen v nakladi, o kateri lahko današnje založbe samo sanjajo – v 84.390 izvodih. To je bil za slovensko čebelarstvo publikacijo absoluten rekord vseh časov, ki verjetno nikoli ne bo presežen in priča o čebelarstvu kot o pomembni in dragoceni kmetijski panogi.

292

Knjiga *Veliki ljudje slovenskega čebelarstva* je prijazna do bralca, v njej so tudi poimenovanja posameznih čebelarskih društev ter čebelarskih spomenikov, ki opozarjajo na slovenske čebelarje. Literatura, dokumentarni, ustni ter elektronski viri so natančno navedeni, na koncu je še abecedno kazalo petinpetdesetih predstavljenih čebelarjev z njihovimi osnovnimi biografskimi podatki.

Mojca Ramšak

Mirjam Mencej: *Styrian Witches in European Perspective: Ethnographic Fieldwork*. London: Palgrave Macmillan: Springer, 2017, XII, 454 str.

V zbirki Palgrave Historical Studies in Witchcraft and Magic je izšlo obsežno delo Mirjam Mencej, ki je nastajalo petnajst let, in sicer od leta 2000, ko je avtorica s skupino študentov Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani odšla na teren (na Kozjansko), da bi raziskali lokalno dediščino skozi etnološke krajevne pripovedke, do leta 2015. Že po prvem terenskem dnevu pa se je izkazalo, da v gradivu prevladuje čarovništvo in tako je avtorica ob pomoči študentov ali sama zbrala skoraj 170 obsežnih polstrukturiranih intervjujev z 237 sogovorniki iz 55 vasi, s pretežno gričevnatih delov ozemlja, ki se razteza na 300 kilometrih. Med pripovedovalci so – pričakovano – prevladovale ženske, in sicer v 66,7 odstotka, le 33,3 odstotka je bilo moških, pri čemer je bil najstarejši intervjuvanec rojen leta 1900 in najmlajši 1990. Večina sogovornikov je bila sicer v času intervjuja stara med 70 in 80 let.

Za 19. in 20. stoletje kar nekaj avtorjev opisuje čarovništvo, toda žal se opisi le redko dotaknejo njegovih družbenih kontekstov, saj večinoma imena pripovedovalcev in okoliščine pridobitve gradiva niso navedeni, namesto družbene dimenzije čarovništva tistega časa pa razkrivajo zgolj avtorjev »razsvetljeni«¹ pogled na nazadnjaško praznoverje. Dr. Mirjam Mencej pa v knjigi predstavlja verovanja, prakse, vse plasti in tipe lokalnega čarovništva (npr. sosedske čarovnice, uroke proti čarovnicam, specializirane tipe čarovnic, vaške čarovnice, nočne čarovnice) v kontekstih evropskega čarovništva in njegovih preobrazb. Čarovništvo je v knjigi predstavljeno kot del družbene resničnosti in družbenih odnosov, tako npr. zvemo, zakaj so pripisovali čarovniška dejanja nekaterim osebam, psihološke mehanizme, zaradi katerih je čar deloval, okoliščine, ki so mobilizirale zgodbe o čarovništvu, razloge, zakaj so nekatere osebe dobile sloves čarovnic v skupnosti,